
THE LIBRARY OF THE THIRD MILLENIUM

Ana Stišović Milovanović

Institute for Serbian Culture, Serbia, anaorfelin@gmail.com

Abstract: Literature and literary theory at the end of the Second and the beginning of the Third millennium were challenging many issues. The dichotomy of modern and postmodern poetics has led to certain wanderings. Postmodern literature dealt with the question of the relation between the author and the text, but on the logic of inner opposites. The relationship of reality and text has been transformed into the construction of the world, and the text is often only a modified architect. The construction of a story becomes more important than the story itself. The author's intentions lead to radical discontinuity with earlier known ways and narrative models. The postmodern code minimizes the possibility of the distinction between structural elements of the work. Wittgenstein therefore spoke about the impossibility of improving theoretical thoughts on literature. It is interesting that Umberto Eco was trying to reintegrate the characteristics that determined value systems in the entire literary history and gave safe grounds for theoretical considerations of the literary text. Eco starts from the idea that the code is the basic unit of meaning, which carries the system of rules, "whether it is essential, generally valid, conclusive or historical, transient or superficial." Calvino also thinks in this discourse. Italo Calvino is a postmodern writer, but in his work there is a peculiarity, which makes it a true code keeper. This is first seen in the construction of a work as a system, which can be independent of reality, but does not deviate from solid, almost geometric forms, symmetry, combinatorics, proportions. In the essays of Italo Calvino, the author of "innovative imagination", there is a corpus of texts about authors who are interested in the problem of language, themes and forms in literature. Calvino writes about Gustave Flaubert, Raymond Queneau, Robert Musil, Marcel Proust, Thomas Mann, Jorge Luis Borges. This selection of writers is paradigmatic, since Calvino recognizes them as the authors of the encyclopedic type. The encyclopaedic openness of the work is, for Calvino, in fact a multitude of codes and levels, which are translated from one time to another, from one poetics to the next. Selected authors are the guards of the heritage of literary history and the entire discourse of written words, but are also the foothold for all future authors. Calvino believes that these writers are the foundation of the "library of the third millennium" because they combine imaginatively and intellectually. For Italo Calvino, "in the infinite universe of literature, the paths of research are always open, whether old or new," because literature is a "search for self-consciousness". In this search, the most important issues of language, theme and form. In the language code, Calvino returns simplicity to myths and fairy tales, in order to avoid linguistic arbitrariness and loss of language expressiveness. Borges also insisting on the importance of language and myth as the fundamental phenomenon of total literary creation. In preserving the code, Calvino believes that literature must fight the authenticity, the recognition of individual and collective heritage, by multiplying internal consent. These are the ways in which anonymous and abstract pictures of the world can be overcome, offered by literature from the postmodern wanderings. Calvino says it is necessary to preserve, in the "library of the third millennium", a rich legacy of imaginative knowledge, in which literature will be the activity of an intellectual order. This library is proof of the necessity of continuity in literature, which ensures the quality of literary work, but also theoretical thoughts about it.

Keywords: literary theory, open encyclopaedism, code, Italo Calvino, Umberto Eco

BIBLIOTEKA TREĆEG MILENIJUMA**Ana Stišović Milovanović**

Institut za srpsku kulturu, Srbija, anaorfelin@gmail.com

Rezime: Književnost je na kraju drugog i početkom trećeg milenijuma bila pred izazovom rešavanja mnogih pitanja. Kao da je dihotomija moderne i postmoderne poetike dovela do izvesnih stranputica. Postmoderna književnost se bavila pitanjem odnosa autora i teksta, ali na logici unutrašnjih suprotnosti. Odnos realnosti i teksta je pretvoren u konstrukciju sveta, a tekst je neretko samo modifikovani arhitekst. Konstruisanje priče postaje važnije od same priče. Autorske intencije vode ka radikalnom diskontinuitetu sa ranije poznatim načinima i modelima pripovedanja. Postmodernistički kôd svodi na minimum mogućnosti distinkcije strukturnih elemenata dela. Vitgenštajn je stoga govorio i o nemogućnosti unapređenja teorijske misli o književnosti, a Umberto Eko pokušava da reintegriše osobine koje su u ukupnoj literarnoj istoriji determinisale kôd kao osnovnu jedinicu značenja, koja nosi sistem pravila, „bez obzira da li su ona suštinska, opštevažeća, konstitutivna ili istorijska, prolazna ili

površinska“. Italo Kalvino jeste pisac postmoderne, ali u njegovom delu postoji osobenost, koja ga čini istinskim čuvarom kôda. To se najpre ogleda u građenju dela kao sistema, koji može biti nezavistan od realnosti, ali ne odstupa od čvrstih, gotovo geometrijskih formi, simetrije, kombinatorike, proporcije. Stoga je logično da se u esejističkom radu Itala Kalvina, pisca „inovativne imaginacije“, nalazi korpus tekstova o autorima koji su zauokupljeni problemom jezika, teme i forme u literaturi. Kalvino piše o Floberu, Rejmonu Kenou, Robertu Muzilu, Marselu Prustu, Toamasu Manu, Borhesu. Ovaj izbor pisaca je paradigmatičan, jer ih Kalvino prepoznaje kao autore enciklopedijskog tipa. Enciklopedijska otvorenost dela je, za Kalvina, zapravo mnoštvo kodova i nivoa, koji se prevode iz jednog vremena u drugo, iz jedne poetike u narednu. Izabrani autori su čuvari legata literarne istorije i celokupnog diskursa pisane reči, ali su i uporišta za sve buduće autore. Kalvino smatra da su upravo ovi pisci temelj „biblioteke trećeg milenijuma“, jer spajaju imaginativno i intelektualno. Za Itala Kalvina, „u beskrajnom univerzumu literature, uvek se otvaraju putevi istraživanja, bez obzira da li su stari ili novi“, jer je literatura „traganje za samosvešću“. U tom traganju, najvažnija su pitanja jezika, teme i forme. U jezičkom kodu, Kalvino se vraća jednostavnosti mita i bajke, kako bi se izbegla jezička proizvoljnost i gubitak ekspresivnosti jezika. To je radio i Borhes, insistirajući na važnosti jezika i mitu kao temeljnom fenomenu ukupnog književnog stvaranja. U očuvanju kôda, smatra Kalvino, literatura se mora boriti autentičnošću, prepoznatljivošću individualnog i kolektivnog nasleđa, umnožavanjem unutrašnjih saglasja. To su načini na koje se mogu prevazići anonimne i apstraktne slike sveta, koje je nudila literatura sa stranputica postmoderne. U svemu tome, kaže Kalvino, neophodno je sačuvati, u „biblioteci trećeg milenijuma“, bogati legat imaginativnog znanja, u kome će literatura biti delatnost intelektualnog poretka.

Ključne reči: otvoreni enciklopedizam, kôd, Italo Kalvino, Umberto Eko, Borhes

1. UVODNE NAPOMENE

U naučnoj misli o književnosti, od helenskog do modernog doba, postoji kontinuitet u analiziranju, sistematizovanju i vrednovanju književnog teksta. To je ideja da se književni tekst, na osnovu poetičkih, istorijskih, strukturnih, lingvističkih i drugih elemenata, može autentično, ali ne i proizvoljno tumačiti, te da se vrednosni sudovi o književnom tekstu, iako nikada konačni, mogu smatrati validnim u diskursu celokupnog literarnog stvaranja, imajući na umu bitnu determinantu književnosti, pa i umetnosti u celini: univerzalnost, koja proističe iz ideje integralnosti sveta. Proizvoljnost, nenaučna i u književnoj tradiciji neutemeljena tumačenja književnog teksta, nose ozbiljan problem, koji Eko duhovito i paradigmatično objašnjava: „Ukoliko bi nam Džek Trbosek rekao da je uradio to što je uradio na osnovu sopstvenog tumačenja *Jevandelja po Luki*, pretpostavljam da bi mnogi kritičari koji su na strani čitaoca bili skloni mišljenju da je on protumačio *Jevandelje po Luki* na jedan poprilično apsurdan način.“³⁰

2. DISTINKCIJA POETIKA

Nauka o književnosti, kao i sama literatura kao objekt naučnog tumačenja, na kraju drugog i početkom trećeg milenijuma, bile su pred izazovom rešavanja mnogih pitanja. Kao da je distinkcija klasične, moderne i postmoderne poetike dovela do izvesnih stranputica. Habermas čak tvrdi, da se od klasičnih i modernih poetika odstupilo toliko, da književnost na kraju drugog milenijuma radikalno negira svaku utemeljenost u tradiciji i istoriji. Postmoderna književnost se koncentrisala na pitanje odnosa autora i teksta, ali na logici unutrašnjih suprotnosti. Odnos realnosti i teksta je neretko pretvoren u konstrukciju sveta, a tekst je često samo modifikovani arhitekst. Konstruisanje priče postaje važnije od same priče. Autorske intencije vode ka radikalnom diskontinuitetu sa ranije poznatim načinima i modelima pripovedanja. Postmodernistički kôd svodi na minimum mogućnosti distinkcije strukturnih elemenata dela. Vitgenštajn je stoga govorio i o nemogućnosti unapređenja teorijske misli o književnosti: „Mi možda ne možemo unaprediti nikakvu vrstu teorije. U našim razmatranjima ne bi smelo da bude ništa hipotetično. Moramo se kloniti svakog objašnjavanja, a deskripcija mora da prevladava...“³¹ U ukupnom diskursu književnih i teorijskih tekstova, „postaje nemoguće odvojiti teoriju od fikcije, granice među njima su bliže nego ikad. Prožimanje ide u oba pravca, teorija sve više preuzima postupke fikcije, a fikcija preuzima ozbiljnost teorije. Teorijski radovi Vitgenštajna, Rolana Barta, Žaka Deride to jasno pokazuju, ali sa druge strane, tako je nešto moguće uočiti i kod mnogih postmodernih pisaca.“³²

³⁰ Eko, U. *Interpretacija i istorija (U: Strategije čitanja)*, Beograd: Centar za medije i komunikacije (2014), str.122.

³¹ Wittgenstein, L. *Philosophical Investigations*, Oxford: Blackwell, (1963), str.5

³² Joković, M. *Ontološki pejzaž postmodernog romana*. Beograd: Prosveta, (2002), str. 55.

3.ČUVARI KODA

Još je Lotman govorio o kôdu kao skupu elemenata i pravila, kojima se određuju mogućnosti kombinatorike, imajući na umu dva osnovna kôda – lingvistički i literarni. U tom smislu, o kôdu se govori kao sistemu, koji ima snagu da utiče na percepciju dela, ali je kôd limitiran unutarnjim zakonitostima, te se može smatrati funkcionalnim, samo pod određenim uslovima. Zanimljivo je da je upravo Umberto Eko, jedan od najizrazitijih postmodernista, pokušavao da u teorijskim i esejističkim radovima reintegriše osobine koje su u ukupnoj literarnoj istoriji determinisale kôd kao jedinicu značenja, koja nosi sistem pravila, „bez obzira da li su ona suštinska, opštevažeća, konstitutivna ili istorijska, prolazna ili površinska,“ a „pojam kôda se obavlja oreolom dvosmislenosti: budući da predstavlja komunikaciju, on nije garancija same komunikacije, već strukturne povezanosti, posredovanja između različitih sistema. Ova dvosmislenost... zavisi od dvostrukog značenja /komunikacije/: kao prenošenje informacije... i kao preobražaj jednog sistema u drugi ili jednog elementa u drugi u okviru istog sistema.“³³ Eko je, kao i Borhes, u literarnom stvaranju insistirao na arhetipskim obrascima, koje objašnjava kao samu bit, sublimno značenje celokupne literature, dakle – kôd. Predanja i legende, mitski obrasci se neprestano transponuju iz jedne epohe u drugu, iz jedne poetike u narednu, a bez njih, nema ni literature koja bi trajala: „Mitske zemlje i krajevi su raznovrsni, a samo im je jedno svojstvo zajedničko: bilo da vode poreklo od drevnih legendi, koje su nastajale u pradavnim vremenima, bilo da su plod novih maštanja, menjali su tok istorije i stvarali verovanja,“³⁴ kaže Eko, a Borhes tvrdi da „...mitologija, lica koje je isklesalo vreme, neki sutoni i neka mesta žele nešto da nam kažu, ili su rekli nešto što ne bismo smeli izgubiti, ili nam baš sada nešto kazuju; ta neposredna blizina otkrovenja, koje se ne događa, jeste, možda, najviši estetički čin.“³⁵

4.BIBLIOTEKA TREĆEG MILENIJUMA

Borhesova ideja Biblioteke, koja bi objedinila ne samo sve knjige, napisane, i one koje će tek biti stvorene, jeste ideja integralnosti literature i integralnosti sveta, iz kojeg literatura proističe. Kada bi se pobrojali svi autori i dela, koje Borhes spominje, „dobio bi se dugačak spisak na kome će se naći antički pisci, Biblija, Arapi, nordijske sage, Kabala, Ariosto, Dante, Milton, Kevedo, Kamoens, Servantes, Grasian, Verlen, Vitman, Svedenborg i mnogi drugi, kojima treba dodati filozofe: Spinozu, Berklija, Šopenhauera.“³⁶ Na sličnom tragu ideje integralnosti literature, nalazi se i Italo Kalvino. Iako je pisac postmoderne, u njegovom delu postoji osobenost, koja ga čini istinskim čuvarom kôda. To se najpre ogleda u građenju dela kao sistema, koji može biti nezavistan od realnosti, ali ne odstupa od čvrstih, gotovo geometrijskih formi, simetrije, kombinatorike, proporcije. Stoga je logično da se u esejističkom radu Itala Kalvina, pisca „inovativne imaginacije“, nalazi korpus tekstova o autorima koji su zauokupljeni problemom jezika, teme i forme i u literaturi. Kalvino piše o Floberu, Rejmonu Kenou, Robertu Muzilu, Marselu Prustu, Toamasu Manu, Borhesu. Ovaj izbor pisaca je paradigmatičan, jer ih Kalvino prepoznaje kao autore enciklopedijskog tipa. Enciklopedijska otvorenost dela je, za Kalvina, zapravo mnoštvo kodova i nivoa, koji se prevode iz jednog vremena u drugo, jednog elementa u drugi, u okviru istog sistema; iz jedne poetike u narednu. Izabrani autori su čuvari legata literarne istorije i celokupnog diskursa pisane reči, ali su i uporišta za sve buduće autore. Kalvino smatra da su upravo ovi pisci temelj „biblioteke trećeg milenijuma“, jer spajaju imaginativno i intelektualno. U svetlu ove ideje, paradigmatičan je Kalvinov roman *Ako jedne zimske noći neki putnik*, koji je u relaciji fikcionalnog i realnog, pokazao da literatura postoji kao Borhesova *Vavilonska biblioteka* – sve spoznato (imaginarno i intelektualno), nužno je prisutno u činu književnog stvaranja. Junaci romana *Ako jedne zimske noći neki putnik*, tragaju za jedinstvenom povešću, no shvataju da je u njoj mnoštvo drugih (to su fragmenti romana *Udaljavajući se od Malbroka*, *Nagnut iznad provalije*, *Bez straha od vrtoglavice i vetra*, *Baci pogled dole, u dubinu senki*, *U mreži ukrštenih puteva*, *Na tepihu od lišća*, *Oko prazne jame...*)³⁷ U svakom od romana, fokus je na drugačijem fenomenu, kojim se literatura već bavila, pa integralni tekst postaje katalog univerzalnih fenomena književnosti (biće i identitet, odnos fiktivnog i realnog, etike i estetike, odnos autora, književnog dela i publike...) Kalvinov roman je i hiper-roman i niz sistema, koji tvore nad-sistem, jer se u ovom postupku obnavlja ideja intelektualne sposobnosti mišljenja kroz formu. Pri tom, svaka od povesti je besprekorno funkcionalna kao deo celine, ali sa intencijom otvorenog kraja. Kalvino koristi drevnu tehniku pripovedanja nedovršene priče (koja

³³ Eko, U. *Kod*. Beograd:Narodna knjiga, (2004), str. 14.

³⁴ Eko, U. *Istorija mitskih zemalja*. Beograd: Vulkan, (2014), str.9.

³⁵ Borhes, H.L. *Izabrana dela*. Beograd: Izdavačka agencija Draganić, (1995), str.217.

³⁶ Prokopiev, A. *Borhes i kompjuteri*. (U: *Književne teorije XX veka*) Beograd:Institut za književnost i umetnost, (2004), str.395.

³⁷ Kalvino, I. *Ako jedne zimske noći neki putnik*. Zagreb: Global Media, (2002)

funkcioniše kao poetički princip od *Hiljadu i jedne noći*, do Beketa ili Kortasara), čuvajući tako jednu od najvažnijih ideja u literaturi: entropiju, koja obezbeđuje večni dijalog autora, dela i čitaoca. Enciklopedijska otvorenost Kalvinovog romana je, tako, dosegla onu meru uverljivosti, koju je autor imao na umu, istražujući autore „biblioteke trećeg milenijuma“. Kalvino je u literarnoj tvorevini, opitno dokazao uverljivost i tačnost svojih književnoteorijskih pretpostavki. „Odmah se uviđa da ovo putovanje kroz svet kao *Lavirint*, kao *Ogledalo*, kao *Cenzuru*, kao *Multiplikovanje*, ima formu *Sve-Knjige*, *Enciklopedije*, *Palimpsesta*; jasno je da Kalvinov tekst ima poreklo u književnoj tradiciji, ali i da je prevazilazi.“³⁸ U temeljima Kalvinovog romana, kao arhitekst, nalaze se i filofska, istorijska i literarna uporišta. „Lako se prepoznaje antička koncepcija vremena, Prustov roman *U traganju za izgubljenim vremenom*, grandiozno delo Tomasa Mana *Čarobni breg*, *Tunel* Ernesta Sabata, *Hronika najavljene smrti i Sto godina samoće* Gabrijela Garsije Markesa, *Ubistvo u mrtvačnici* Edgara Alana Poa, Fuentesova *Terra Nostra*, roman velikog japanskog pisca Junišira Tanizakija *Ispovest bez stida*, Huana Rulfa nezaboravni roman *Pedro Paramo*, Hakslijev *Novi vrli svet*, *Marija* Horhe Isaka – postmoderna metafora Biblioteke.“³⁹ Za Kalvina, sva istraživanja u literaturi počinju od jezika, teme i forme. U jezičkom kodu, Kalvino se vraća jednostavnosti mita i bajke, kako bi se izbegla jezička proizvoljnost i gubitak ekspresivnosti jezika. To je radio i Borhes, insistirajući na važnosti jezika i mita kao temeljnom fenomenu ukupnog književnog stvaranja: „Indijska hronologija je nepouzdana; moja erudicija – još manje; možda su se ponegde prevarili i Kepen i Herman Bek (Hermann Beckh), kao i kompilator koji se usuđuje da zabeleži ovu opasku; ne bi me začudilo da i moja priča o legendi, sačinjena u osnovi od istine i slučajnih grešaka, pređe u legendu.“⁴⁰ U očuvanju kôda, smatra Kalvino, literatura se mora boriti autentičnošću, prepoznatljivošću individualnog i kolektivnog nasleđa, umnožavanjem unutrašnjih saglasja. To su načini na koje se mogu prevazići anonimne i apstraktne slike sveta, koje je nudila literatura sa stranputica postmoderne. U svemu tome, kaže Kalvino, neophodno je sačuvati, u „biblioteci trećeg milenijuma“, bogati legat imaginativnog znanja, u kome će literatura biti delatnost intelektualnog poretka. Pri tom, „struktura dela u Kalvinovoj 'biblioteci trećeg milenijuma' se menja... Zaključujemo da je imaginativno znanje višestruka, multiplikovana aktivnost, a literatura, intelektualna delatnost, koju karakteriše intelektualni poredak i tačnost; mešavina poezije, proze i nauke.“⁴¹

5. ZAKLJUČAK

Autor književnog teksta, baš kao i naučnik koji ga objašnjava i analizira, moraju imati na umu najvažniju distinkciju svakog literarnog posleništva – razlikovanje autentičnog i proizvoljnog bavljenja literaturom. Da bi se stvorilo vredno delo, ili da bi se delo tumačilo i pozicioniralo u korpus svetske književnosti na pravi način, neophodna su znanja o ukupnom legatu stvorenog. Neophodno je poznavati zaveštanje, „biblioteku trećeg milenijuma“, koju čine dela univerzalnih vrednosti. Zajednički imenitelji Borhesovog, Kalvinovog i Ekovog književnog rukopisa su autentičnost, inovativnost, hrabrost pred ontološkim upitanostima, ali pre i iznad svega – svest o integralnosti literature i neophodnost književne erudicije. Iako je postmoderna literatura postala paradigma negacije klasičnih i modernih književnih postupaka, ovi autori su iskoračili u univerzalne vrednosti umetničkog stvaranja, jer se za njih „u beskrajnom univerzumu literature, uvek otvaraju putevi istraživanja, bez obzira da li su stari ili novi, jer je literatura traganje za samosvešću“.⁴²

LITERATURA

- Borhes, H.L. *Izabrana dela*. Beograd: Izdavačka agencija Draganić (1995)
 Eko, U. *Interpretacija i istorija (U: Strategije čitanja)*, Beograd: Centar za medije i komunikacije (2014)
 Eko, U. *Istorija mitskih zemalja*. Beograd: Vulkan, (2014)
 Eko, U. *Kod*. Beograd: Narodna knjiga, (2004)
 Joković, M. *Ontološki pejzaž postmodernog romana*. Beograd: Prosveta, (2002)
 Kalvino, I. *Ako jedne zimske noći neki putnik*. Zagreb: Global Media, (2002)
 Prokopiev, A. *Borhes i kompjuteri. (U: Književne teorije XX veka)* Beograd: Institut za književnost i umetnost, (2004)
 Wittgenstein, L. *Philosophical Investigations*, Oxford: Blackwell, (1963)

³⁸ Joković, M. *Ontološki pejzaž postmodernog romana*. Beograd: Prosveta, (2002), str. 94.

³⁹ *Ibid*, str. 94.

⁴⁰ Borhes, H.L. *Izabrana dela*. Beograd: Izdavačka agencija Draganić (1995), str.233.

⁴¹ Joković, M. *Ontološki pejzaž postmodernog romana*. Beograd: Prosveta, (2002), str. 81.

⁴² *Ibid*, str. 81.